

Н. В. Старинськакандидат психологічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Київський університет імені Бориса Грінченка

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

У статті аналізуються теоретичні та практичні підходи до проблеми професіоналізації особистості. Розглянуто професійну ідентичність як основне поняття, що відображає сутність професійного розвитку. Визначено основні показники професійної ідентичності: усвідомленість, сформованість, прийняття. Висвітлено особливості професійного зростання майбутнього психолога в навчально-професійній діяльності, у галузі практичної психології. Розкрито зміст і динаміку особистісного сенсу поняття «психолог» у майбутніх фахівців.

Ключові слова: професіоналізація, психолог, професійна ідентичність, особистісний сенс.

Постановка проблеми. Сучасні дослідники розглядають професійну ідентичність як обов'язкову й невід'ємну складову частину професіоналізму, яка закладається на етапі професійного навчання й продовжує своє формування й подальший розвиток після первинної адаптації молодого фахівця в період професійної активності. У розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів особливу роль відіграє вищий навчальний заклад, оскільки такий предмет, як психологія, у середній школі практично не викладається, і розвиток професійної ідентичності психолога фактично починається тільки у вищому навчальному закладі. У зв'язку із цим постає необхідність дослідження особистісного сенсу поняття «психолог» у студентів; аналізу змін професійної ідентичності майбутніх психологів залежно від етапу професійної підготовки та форми фінансування навчання.

У психологічній науці процеси професіоналізації особистості, її професійного становлення досліджують у зв'язку з вивченням вікових закономірностей формування особистості (Л.І. Божович, Л.С. Славіна, І.С. Кон тощо); із позицій аналізу проблеми формування людини як суб'єкта професійної діяльності (А.В. Брушлінський, Ю.М. Забродін, Є.О. Клімов, О.О. Конопкін, В.І. Моросанова тощо); у межах концепції системогенезу професійної діяльності (особистісно-мотиваційні дослідження Б.Г. Ананьєва, Ю.В. Поваренкова); з погляду місця й ролі здібностей та інтересів у процесах професійного становлення (С.П. Крякжде, А.К. Маркова, В.Д. Шадріков, Б.М. Теплов, Д.М. Завалішина тощо); із позицій осмислення проблем життєвого шляху й самовизначення особистості (С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, Л.І. Анциферова, К.О. Абульханова-Славська, Є.І. Головаха, О.О. Кронік та ін.). Створюються цілісні концепції професіоналізації, які майже охоплюють увесь процес професійного становлення особистості (Т.В. Кудрявцев, Е.Ф. Зеєр, О.Т. Ростунов, Л.М. Мітіна, О.Р. Фонарьов).

Професіоналізацію визначають як цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця й професіонала, який починається з моменту вибору професії, триває протягом усього професійного життя людини й завершується, коли вона припиняє свою професійну діяльність [3]. Основним поняттям, що відображає сутність професіоналізації, є поняття «професійна ідентичність».

Професійна ідентичність як системоутворювальна властивість особистості забезпечує швидку адаптацію до нових умов діяльності, професійний розвиток і особистісне зростання суб'єкта (У.С. Родигіна). Професійна ідентичність є результатом процесів професійного самовизначення, персоналізації й самоорганізації, має вияв в усвідомленні себе представником певної професії та професійного співтовариства, як певний ступінь ототожнення – диференціації себе зі справою й «іншими» (Г.В. Гарбузова, Л.Б. Шнейдер). Ідентичність виявляється на різних рівнях: когнітивному (усвідомлення приналежності до певної категорії, відповідності певним критеріям), мотиваційно-смісловому (визнання необхідності й значущості для себе цієї приналежності, узгодженості її із системою особистісних прагнень), афективному (суб'єктивне задоволення від цієї приналежності, бажаності її для себе), поведінковому (відповідність поведінкових патернів власним уявленням про соціальні експектації, що висувуються до представників певної соціальної категорії, тобто виконання відповідної соціальної ролі) [1].

До основних показників професійної ідентичності дослідники відносять такі: усвідомленість (рівень самоусвідомлення, самоприйняття, адекватності самооцінки, тобто самосвідомості (зокрема професійної)); сформованість (відчуття причетності до професійної спільноти, наближення до суб'єктивного образу професіонала, відповідності професійним вимогам); прийняття (позитивне емоційне ставлення до професії й до себе в професії, прийняття професійної ролі,

рівень узгодженості між особистісною й професійною ідентичністю).

Професійна ідентичність розвивається під час навчання, і саме професійна освіта є одним із джерел її формування (Л.Б. Шнейдер, У.С. Родігіна, Н.О. Антонова, І.Є. Григорович та ін.). У розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів особливу роль відіграє вищий навчальний заклад, оскільки такий предмет, як психологія, у середній школі практично не викладається, і розвиток професійної ідентичності психолога фактично починається тільки у вищому навчальному закладі [1].

У цілому професійне становлення розуміємо як складний, неоднозначний, багатоваріантний процес, невіддільний від загального розвитку особистості. Професійний розвиток починається з моменту прийняття й включення в процес засвоєння професії. Прийняття професії створює ситуацію включення людини в систему вимог і цінностей певної професії. Це породжує людську спрямованість на засвоєння професійної діяльності, під час якої зникають протиріччя між вимогами й можливостями, між цінностями, пов'язаними з професією, і змістом мотиваційної сфери людини. Процес професійного становлення найтісніше пов'язаний зі смисловим регулюванням життєдіяльності людини, що здійснюється ціннісно-смисловою сферою особистості. Водночас професійне самовизначення особистості має самостійний, творчий характер, пов'язане з активністю особистості, із вибором власної стратегії життя, побудовою свого професійного й життєвого шляху.

Нас цікавить передусім етап професійної підготовки, де студенти ще безпосередньо не беруть участь у професійній діяльності, але в них уже формується професійна ідентичність, центральним компонентом якої є усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності. Становлення студента як суб'єкта професійної діяльності відбувається під час інтеріоризації зовнішніх регуляторів (професійних норм, принципів) у внутрішньоособистісне тло, унаслідок чого формується система професійних ціннісних орієнтацій і суб'єктна позиція майбутнього фахівця як система його поглядів і установок відносно власного особистісного та професійного саморозвитку.

Навчально-професійну діяльність розглядають як один із найбільш продуктивних видів діяльності, що зумовлює істотні особистісні новоутворення в студентському віці, у якій зароджуються елементи майбутньої професійної діяльності.

Аналіз проблеми професійного зростання особистості в галузі практичної психології знаходить низку специфічних особливостей цього процесу. Відзначають тісний взаємозв'язок і взаємозалежність професійних і особистісних якостей професіонала. Особистість професіонала розглядають як основний інструмент професійної діяльності. Так, у виділених О.Ю. Пряжніковою етапах профе-

сійного становлення практичних психологів знаходить відображення процес перетворення внутрішнього світу спеціаліста. І.В. Дубровіна стверджує, що «застрягання» особистості на якихось етапах вікового розвитку супроводжується професійними кризами й деструкціями. Професіоналізм психолога ґрунтується на розвитку соціально-перцептивних умінь і професійної інтуїції, умінні гармонізувати свідому й несвідому сфери, здатності не перетворитися на «робота» й водночас не втратити тотожність із собою та професійні позиції [3].

Мета статті – визначення особистісного сенсу поняття «психолог» у студентів; аналіз змін професійної ідентичності студентів-психологів залежно від етапу професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Дослідження особливостей професійної ідентичності майбутніх психологів було здійснене в два етапи. Перший етап був присвячений вивченню змін особистісного сенсу поняття «психолог» у досліджуваних студентів. Результати другого етапу дослідження дозволили проаналізувати особливості та визначити відмінності показників професійної ідентичності майбутніх психологів залежно від етапу професійної підготовки та форми її фінансування.

У студентів-першокурсників, що навчаються на бюджетній основі, поширеними є асоціації, пов'язані з науковою діяльністю психолога, а у студентів, що оплачують навчання, найбільш часто трапляються асоціації, пов'язані з практичною діяльністю психолога. Отже, студенти-першокурсники, які навчаються на бюджетній основі, орієнтовані на сферу науково-дослідної діяльності з фундаментальних проблем психології, вироблення знань про людину, світ, їх систематизацію та науково обґрунтовану практику з метою подальшого розвитку психологічної науки (учення, знання, об'єктивність тощо).

У студентів-першокурсників, що навчаються на платній основі, більш виражена орієнтація на вирішення практичних задач, аналіз, оцінку й пояснення психологічних явищ в обраній галузі психології, надання прямої психологічної допомоги людям (практика, експеримент; фахівець, лікар тощо).

Однак є асоціація, яка займає значну рангову позицію в обох групах студентів-першокурсників, – асоціація «помічник». Можна припустити, що у свідомості студентів психолог постає як фахівець, який допомагає подолати різноманітні психологічні труднощі, використовуючи певні способи та форми психологічної роботи.

Розподіл асоціацій у студентів-п'ятикурсників має дещо інший характер: найпоширенішими є асоціації, пов'язані з професійно-особистісними якостями психолога (гуманний, толерантний, емпатія тощо).

Результати, отримані за допомогою асоціативного експерименту, опрацьовувалися методом кластерного аналізу. У кластерній структурі майбутніх психологів I курсу, які навчаються за рахунок

бюджетних коштів, представлені поняття, що охоплюють різні сфери професії «психолог»: трудова діяльність, професійно-особистісні якості, функції й соціальні ознаки професії; окреслені здебільшого наукові та професійно-функціональні аспекти професії, які відображають уявлення студентів-бюджетників про майбутню професійну діяльність. У цій структурі виражена також і орієнтація на особистісні досягнення за допомогою професії, необхідність інтелектуального розвитку для досягнення високого рівня домагань. Зокрема, професія «психолог» розглядається студентами-бюджетниками в тісному зв'язку з інтелігенцією.

Для групи майбутніх психологів I курсу, які оплачують навчання, загальна закономірність уявлення поняття «психолог» та сама, що й для студентів, які навчаються за рахунок бюджетних коштів, але в кластерах більш широко представлені поняття, що характеризують кар'єрно-трудова орієнтацію, особистісні, функціональні й комунікативні складники, пов'язані з практичною діяльністю психолога. Підкреслено важливість позитивного емоційного фону життєдіяльності психолога, простежується невпевненість у професійних досягненнях.

Для студентів-п'ятикурсників ще більш характерною є репрезентація психолога через професійно-організуючі якості, зовнішні й внутрішні складові частини професії. На відміну від студентів-першокурсників, у студентів-п'ятикурсників наявне прагнення до самоактуалізації в професійній діяльності, також має місце зв'язок професії «психолог» з емоційною напругою й необхідністю реакції на неї. Найкраще розкрито трудову складову частину життя психолога та взаємозв'язок пізнавальних і комунікативних аспектів професії.

На підставі результатів кластерного аналізу можна припустити, що спільною закономірністю, наявною для всіх груп піддослідних (I курс (платне навчання й бюджет) і V курс), є той факт, що до одного кластеру належать різні поняття про складові частини професії «психолог», які відображають різні аспекти професійної діяльності, що свідчить про складність і багатоаспектність поняття «психолог» для студентів, про важливість і нерозривність таких складників, як наукова та практична діяльність, особистісні та професійні якості, прагнення до досягнень за допомогою професії та самоактуалізації в ній.

Необхідно також зазначити, що здебільшого система світоглядних і ціннісно-сміслових понять («людина», «товариш», «любов», «душа», «тіло»), що вишиковуються навколо поняття «психолог», трапляється тільки на I курсі. У студентів-п'ятикурсників система понять має конкретну орієнтацію, пов'язану з формальними професійно-функціональними аспектами професії.

Професійна ідентичність у нашому дослідженні вимірювалася за допомогою методики

«Дослідження професійної ідентичності студентів психологічного факультету» (ПІ) Н.О. Антонової [1].

Співвіднесення рівня вираження властивості «професійна ідентичність» у студентів I, III курсів і студентів V курсу мало такі результати: значні відмінності за показниками «професійна ідентичність», «усвідомленість», «сформованість». На I курсі студенти-психологи тільки починають долучатися до світу обраної професії, у них немає достатньої кількості знань, повного уявлення про обрану спеціальність, але є бажання мати цю професію та впевненість у реальності своїх прагнень. На третьому курсі студенти отримують достатню кількість знань, щоб сформувався більш точне уявлення про майбутній фах, крім того, багато студентів успішно пройшли професійну практику, що, без сумніву, зміцнило бажання бути залученим до професійної спільноти психологів. На V курсі відбувається перехід від періоду студентства до професійної діяльності, що супроводжується різними сумнівами з приводу власної відповідності професії, наявності достатньої кількості знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей для надання професійної психологічної допомоги, успішної професійної діяльності.

Висновки. Період професійного навчання, входження до професійної діяльності характеризується суттєвими змінами у сфері самосвідомості, формуванням нової структури особистості з представленими професійно важливими характеристиками. Зміст особистісного сенсу поняття «психолог» відрізняється залежно від етапу професійної підготовки та форми фінансування, але й має загальну закономірність для всіх груп випробовуваних (I, V курс), яка полягає в багатоаспектності особистісного сенсу поняття «психолог», підкреслює нерозривність особистісного та професійного становлення.

Професійна ідентичність майбутніх психологів має свої особливості на різних етапах професійної підготовки, які зумовлені наявністю професійних знань, набутих досвідом практичної діяльності, наближенням до реальної професійної діяльності психолога, що супроводжується сумнівами у відповідності обраній професії, деяким розчаруванням у ній.

Література:

1. Антонова Н.О. Психологічні основи розвитку готовності до професійної діяльності психолога: монографія. Слов'янськ: Видавець Маторін Б.І., 2010. 561 с.
2. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції: Підготовка психолога-практика: навчальний посібник / за ред. Т.С. Яценко. К.: «Вища школа», 2008. 342 с.
3. Маркова А.К. Психологія професіоналізму. М., 1996. 308 с.

Старинская Н. В. Профессиональная идентичность студентов-психологов

В статье анализируются теоретические и практические подходы к проблеме профессионализации личности. Рассмотрена профессиональная идентичность как основное понятие, отражающее сущность профессионального развития. Определены основные показатели профессиональной идентичности: осознанность, сформированность, принятие. Освещены особенности профессионального роста будущего психолога в учебно-профессиональной деятельности, в области практической психологии. Раскрыто содержание и динамика личностного смысла понятия «психолог» у будущих специалистов.

Ключевые слова: профессионализация, психолог, профессиональная идентичность, личностный смысл.

Starynska N. V. Professional identity of psychology students

The article analyzes the theoretical and practical approaches to the problem of personal professionalization. The professional identity as a basic concept is considered, it displays the essence of the professional development. The main indicators of the professional identity are defined: they are awareness, formedness and conception. The problems of professional growth of the future psychologist in his educational and professional activities are covered as well as in the branch of practical psychology. The content and dynamic of the personal meaning of psychologists notion of the future specialists are opened.

Key words: professionalization, psychologist, professional identity, personal meaning.